

ПОЕТИКА РОМАНУ ВАС. ШЕВЧУКА “ТЕРНОВИЙ СВІТ”

Проценко О. А., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті досліджено поетику історико-біографічного роману Вас. Шевчука “Терновий світ”, зокрема, з’ясовано засоби асоціативно-психологічної організації біографічного матеріалу; досліджено естетичне та композиційне навантаження документів у відтворенні подій, характерів, явищ; окреслено специфіку моделювання образів; розкрито особливості художньої мови.

Ключові слова: історико-біографічний роман, документ, факт, вірогідна вигадка, психологізм, внутрішній світ героя, асоціативно-психологічний тип оповіді.

Проценко О. А. ПОЭТИКА РОМАНА ВАС. ШЕВЧУКА “ТЕРНОВЫЙ МИР” / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье исследована поэтика биографического романа Вас. Шевчука “Терновый мир”, в частности, выяснены приемы ассоциативно-психологической организации биографического материала; исследована эстетическая и композиционная нагрузка документов в воспроизведении событий, характеров, явлений; очерчена специфика моделирования образов; раскрыты особенности художественного языка.

Ключевые слова: историко-биографический роман, документ, факт, достоверный вымысел, психологизм, внутренний мир героя, ассоциативно-психологический тип сказания.

Protsenko O. A. POETICS OF THE NOVEL BY VAS. SHEVCHUK “BLACKTHORN WORLD” / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article considers the poetry of the biographical novel by Vas. Schevchuk “Blackthorn World”, in particular it considers the methods of associative and psychological organization of biographical material; it gives research of aesthetic and composition contents of the documents in the enlightening of events, characters, and phenomena; shapes out the specifics of modeling images; and reveals peculiarities of the language of fiction.

Key words: historical-biographical novel, document, fact, true-to life fiction, psychologism, inner world of the hero, associative-psychological type of a narrative.

Жанрово-стильові засоби історико-біографічного роману підпорядковані законам художньо-документальної оповіді про події життя, риси вдачі, діяльність реальної історичної особи, яка відзначається неповторністю власної індивідуальності, участю у важливих історичних, політичних, культурницьких подіях. Автори таких творів прагнуть змоделювати відому постать у її найхарактерніших рисах у певний період життя або створити опис людської долі, в загальних рисах інтерпретуючи біографію, побутове й суспільне оточення, надаючи перевагу психологічному трактуванню життєвих колізій.

Успіхи письменників-біографів ХХ століття – Р. Іваничука, Г. Колісника, С. Плачинди, М. Слабошпицького, Ю. Хорунжого, Вас. Шевчука та інших – дали поштовх для поглиблення теоретичного осмислення художніх життєписів. Є. Баран, І. Братусь, О. Галич, Г. Грегуль, І. Данильченко, О. Дацюк, А. Меншій, Л. Мороз, М. Сиротюк, І. Ходорківський – це далеко неповний список імен літературознавців, які досліджували особливості розвитку, специфіку творення та жанрову своєрідність історико-біографічної прози.

Історико-біографічні романи – поле для різноманітних жанрових експериментів і стильових шукань. Яскравим прикладом цьому є творчість Вас. Шевчука, зокрема його твори “Побратими, або Пригоди двох запорожців на суходолі, в морі та під водою” (1972), “Предтеча” (1972), “Велесич” (1980), “Під вічним небом” (1985), “Страсті за Миколаєм” (2007).

Моделювання образу Т. Шевченка – поширене явище в українській літературі (С. Васильченко, В. Дарда, О. Іваненко, О. Ільченко, Д. Косарик, Л. Смілянський, З. Тулуб та інші). Вас. Шевчук зосереджується на долі Кобзаря шляхом психологічного заглиблення у внутрішній світ у повісті “Вітрила” (1964) та романах “Син волі” (1984), “Терновий світ” (1986), “Фенікс” (1988).

На сьогоднішній день роман Вас. Шевчука “Терновий світ” залишився поза увагою дослідників, чим і зумовлена актуальність теми. Наукова розвідка доповнить уявлення про світоглядно-естетичні позиції, творчу манеру митця, розширить коло досліджень про художню біографію українських письменників.

Мета дослідження полягає в розкритті сукупності художньо-естетичних та стилістичних засобів роману Вас. Шевчука “Терновий світ”. Завданнями передбачено виявити засоби асоціативно-психологічної організації біографічного матеріалу; дослідити естетичне та композиційне навантаження документів у відтворенні подій, характерів, явищ; з’ясувати специфіку моделювання образів, окреслити особливості художньої мови.

Фабула твору “Терновий світ” досить коротка в часовому відношенні (1860-1861), але завдяки асоціативній побудові теперішній час змінюється часом минулим. Т. Шевченко поринає в спогади про роки заслання, нижгородський період життя та творчості. Тому роман набуває ознак умовно-асоціативної організації біографічного матеріалу. “Асоціативна побудова твору, яка вперше в Шевченкіані в повному обсязі здійснена Вас. Шевчуком, співзвучна пошуку багатьох відомих письменників, що працювали в жанрі художньої біографії 70-80-х роках” [1, с. 143].

Відповідно до специфіки жанру твір базується на достовірних фактах з життя Кобзаря (заслання, нижгородський період життя та творчості, третя подорож на Україну, робота над “Букварем”, участь у підготовці першого числа журналу “Основа” тощо).

У творі практично немає розлогих портретних характеристик головного героя. Зовнішність Т. Шевченка зображено фрагментарно. Сконцентровано увагу на рисах обличчя (у поета “похмурий, пильний погляд” [2, с. 119], “зморшка межі бровами – мов борозна” [2, с. 10]), деталях внутрішнього стану (його серце “стискає туга” [2, с. 81], думки “сумні й мінорні” [2, с. 81]; “на старість літ він знов мов сирота, мов од гіллі одірваний... відомий, знаний, вславлений, і все ж самотній” [2, с. 10-11]), які промовисто розкривають особливості вдачі персонажа, його життєві цінності.

В окремих фрагментарних описах повідомляється про таку рису характеру поета, як сльозливість: “сльози йому заслали очі” [2, с. 11], “сльози здушили горло” [2, с. 22], “важка сльоза скотилася на вуса” [2, с. 80], “сльози застували йому і море, й небо” [2, с. 243].

Частіше спостерігаємо в романі самохарактеристику: “Найперше, я – син кріпака, внук гайдамаки. Як кажуть, плоть від плоті і кров від крові свого народу, бідних, простих людей...” [2, с. 64]; “Він таки людина волі, простору! Напевно, це в крові у нього, від козаків, яким був степ домівкою, а шабля жінкою” [2, с. 138]; “Старий еси, Тарасе, старий і лисий... А до солдатчини? Був молодий, стрункий, чубатий, гарний!” [2, с. 17].

Дружина брата Федора – Палажка – зустрівши Т. Шевченка після заслання, побачила “дивним якимось... із вусами... та ще й лобатим...” [2, с. 54].

Життєвий шлях поета окреслено в характеристиці цілісної картини шевченківської епохи. Текст включає в себе моделювання низки образів відомих культурних діячів XIX століття. Вірність історичній правді допомогла змодельовати переконливі образи Марка Вовчка, М. Костомарова, І. Тургенева, особливо П. Куліша.

Портрети відзначаються точністю й лаконічністю. Наприклад, “друг” і “батько” І. Сошенко постав “постарілий, вилисільний... з лобастою головою й примруженими очима” [2, с. 104], а “донечка” Марко Вовчок “молодою, прегарною жінкою” [2, с. 349], “чарівною, звабною, мудрою” [2, с. 353], з “великими очима” [2, с. 363], “ласкавою мовою” [2, с. 352] “всміхалася ясним весняним сонечком” [2, с. 353].

Художнє оприявлення образів відомих особистостей поєднано з психологічною розробленістю характерів, з описами їх портретів, що оживляє розповідь, акцентує реалії минулого. Риси обличчя, статури структурно відтворено так, щоб найповніше охарактеризувати героїв, розповісти про їхнє життя й наміри.

У контексті твору художньо вмотивовані численні зустрічі Т. Шевченка з В. Білозерським, Марком Вовчком, К. Герном, С. Гулаком-Артемівським, Бр. Залеським, М. Костомаровим, М. Лазаревським, Ф. Лазаревським, П. Кулішем, Г. Честахівським, М. Чернишевським, М. Щепкіним та багатьма іншими. Акцентовано увагу на дружніх стосунках поета з названими особистостями.

Вас. Шевчук переконує в тому, що Т. Шевченку “щастило на добрих, щирих друзів!” [2, с. 7]. У Новопетровській фортеці теж було не без добрих людей. “Своєю інтелігентністю, тактовністю,

витримкою, людяністю, тією благородністю, яку випромінює великий талант, Шевченко поступово здобував симпатію і багатьох солдатів, і не одного з офіцерів, серед яких у нього з'явилися приятелі” [3, с. 418]. Зустрічі, спілкування з багатьма відомими людьми (Бр. Залеський, І. Усков) “підтримували його дух, компенсували брак нової інформації, знання про політичні, культурні, літературні події” [3, с. 419].

Домисел допомагає автору змодельовати щемливу картину зустрічі Т. Шевченка з М. Щепкіним (1857 р., Нижній Новгород). “Стосунки Шевченка і Щепкіна – один із найзворушливіших зразків людської дружби, на яку здатні тільки великі серця. Звісно, зближувала їх і спільність долі (кріпацьке походження), і національний корінь, і етос правди, і народність естетичного ідеалу, але це ще не все, цього мало. Був ще, мабуть, в обох геній любові до людини, і він їх вирізняв серед багатьох інших щирих друзів, він їх незримо поєднав ієднав на відстані роками” [3, с. 483].

Найголовнішими пріоритетами досліджуваного твору є психологічна мотивація персонажа: “сум поймав стривожену, зболілу душу... вже на вольній волі, а сам увесь – тяжка жура; торкнуся – і бризнуть сльози...” [2, с. 10], внутрішні переживання: “Схвилюваність, що підступила йому до горла терпким клубком, не дозволяла глянути на все довкіл очима митця, художника, вловити штрихи, відтінки... Стояв, залитий сонцем, у шелюзі й невтішно мовчки плакав...” [2, с. 36].

Потрактовані в романі й великі душевні травми Т. Шевченка – розчарування в людині – Катерині Піуновій: “Сумна розв’язка взаємин з Піуновою була одним з найтяжчих переживань Тараса Григоровича в Нижньому Новгороді” [4, с. 379]. Вас. Шевчук дотримується думки багатьох біографів: малоталановита актриса не змогла оцінити ні величі Т. Шевченка, ні чистоти його почуттів. Інший погляд маємо в дослідженні І. Дзюби: “Шевченко забув про свій вік, і хвороби, і лисину, і далеко не женихівський вигляд – мав право забути в затопленні почуттям, – але й молода актриса мала право на свої “міщанські уявлення”... Втім, Шевченко ще не раз переживе такі трагедії непорозуміння, нерозділеності його почуття, його потреби в родині, – і тут не доводиться шукати винних (як часто робилося). Якщо і є “вина” – то вона в самих обставинах його життя” [3, с. 486].

Прагнучи до всебічного змалювання образу головного героя, Вас. Шевчук уводить у творчу лабораторію поета: “Вмочив перо, підсунув аркуш і, як завжди в тяжку хвилину: вирвав із серця біль, розпуку рядками вірша-стогону: *Колись дурною головою / Я думав...* Знесилений, обм’яклий весь, сидів над віршем, вдумуючись, чи все сказав, чи так сказав...” [2, с. 92].

Детально описано процес народження поезії “Я не нездужаю нівроку...”: “Прислухався до власного ества, до перших тихих поштовхів думок, рядків, що стовпилися в його душі, мов перед боєм воїни, і розчинив фортечну браму... *Я не нездужаю нівроку / А щось таке бачить око <...>* Образ царя Миколи викликає нові рядки: *Вона заснула: цар Микола / Її приспав <...>* Хвилюючись, перечитав написане, промацав кожну думку і кожне слово... Добре!.. Лише кінця немає, завис і жде... Хіба що так... *А панство буде колихать, / Храми, палати муровать, / Любить царя свого п’яного, / Та візантійство прославлять, / Та й більше, бачиться, нічого...*” [2, с. 344-345].

Для твору характерне чергування численних монологів. Саме в них Т. Шевченко висловив потаємне: “Ну, тіло вони заслали, замкнули тут, у цій хурдизі, а дух, душа – на волі! Він може думать, згадувать свій рідний край, журитися його журбою, він може й далі словом ламать кайдани в душах свого народу, будить людей й тим не дасть заснути собі самому. Він плоть од плоті і кров од крові...” [2, с. 158]; “Ось вирветься на Україну – і все мине!.. Ця мжичка і ця Нева, з якої тягне холодом, неначе з льоху, хіба уже одному тут вкоротили віку... А він не дасться, дзуськи! Майне собі на милу рідну землю, оселиться біля Дніпра, у своїй сосновій хаті, посадить вишні, яблуні...” [2, с. 5]. Особливо в останні дні життя, коли кашель находив хвилями, головний герой усвідомлював, що “власне думки були його розрадою, його життям... він має в них товариша, дружину, діток. Друзі прийшли й пішли, а думи його не кидають, а думи з ним...” [2, с. 277].

Досить часто Т. Шевченко роздумує про поезію: “Поезія – це стан душі, а не робота” [2, с. 270], “Поезія – це гнів і біль, любов і радість! Байдужість – смерть поезії” [2, с. 274], “Поезія – огненний меч, що захищає правду й карає зло!.. Невидима і всепроникна зброя, що множитья в

серцях людей, гуртує їх у легіони мислячих і небайдужих. А там, де думка і совість, там – перемога істини!..” [2, с. 547-548]. Немало роздумів і про роль поета в суспільстві: “Поет не має права на гріх відступництва. Інакше він не поет” [2, с. 553], “Без рідного свого народу, землі, що, ніби мати, одна в усьому світі, поет – лиш тінь поета” [2, с. 188], “Митець, одірваний від краю рідного й свого народу – суть пустоцвіт, суть річка без джерела чи без коріння дерево!..” [2, с. 518].

Численні монологи внутрішньо пов’язані з відчуттям персонажа своєї самотності й промовляються в тих сценах, коли поет знаходиться на самоті: “Він сам у світі, як сирота... одинока старість – тягар, завада людям, які ще при силі” [2, с. 17], “...друзів є немало; ще більше тих, хто любить його поезії, хто поважає його за них. І попри все це душить його сирітська, вічна самотина” [2, с. 82].

Рясніє роман запитаннями, поставленими уявному персонажеві: “Як же ти, благий боже, дивишся на цю ганьбу, поправлення усіх людських законів? Ти ж бо створив людину, єдину суть, а не раба та пана!” [2, с. 53]; “Допоки ж, боже праведний, творитиметься ганьба й наруга на цій землі” [2, с. 91] чи то самому собі: “Хто він такий на цій землі великій... Хто жде його і хто за ним печалиться в оцій пітьмі?” [2, с. 82].

Задля вираження емоцій автор послуговується окличними реченнями: “Нерони люті, виродки, кати бездушні!. Нівечити, топтати ногами душу людську за те, що прагне волі й долі своїй землі, народові!.. Ви славіте Христа єдино, що постраждав за людство, самі ж тим часом множите нових страждальців істини. Ісуса б ви розп’яли без слідства й суду!.. Може, це й не найгірша кара – смерть на хресті...” [2, с. 36], чи то для акцентування почуттів поета: “Господи! Як марив він цим днем повернення, цією ніччю, музикою тремкої тиші, пахощами садків та степу!..” [2, с. 60].

Значне місце в романі посідають лаконічні дотепні вислови морально-дидактичного змісту: “Молитвою ніхто ще волі не здобував” [2, с. 18], “Любити край свій – благо... Любов зробили злочином. Та ще яким – державним” [2, с. 171], “Нас змусили боятися брата, ближнього, сусіда, друга (навіть самих себе), жаяхатися правди, істини... Один не воїн, сила народу в єдності!..” [2, с. 116], “Повільна смерть страшніша кулі й шибениці” [2, с. 148].

Стильова своєрідність епічного твору, особливо великої форми, виявляється в майстерності поєднання оповіді з діалогом. Діалоги в романі Вас. Шевчука передають рух думок і почуттів головного героя, його розмови з іншими персонажами. Так побудовані численні діалоги Т. Шевченка з С. Гулаком-Артемівським, братами Лазаревськими, М. Кетчером, М. Костомаровим, П. Кулішем, А. Мокрицьким, І. Мокрицьким, М. Щепкіним та іншими.

Активну сюжетотвірну функцію виконують пейзажі. Як правило, у творі пейзажі динамічні, що забезпечується відповідною стилістичною тональністю. Письменник урізноманітнював і розширював його стильову функцію. Так, картини ненависної пустелі, від звістки про звільнення зі служби, стають чарівною казкою: “Світив ледь-ледь ущерблений великий круглий місяць, що тільки сплив на чисте, пустельне сіре небо. Нерівний шлях до форту мінився, сяяв, скелі – мов ожили, відкинули вузькі та довгі тіні... Господи, пустеля теж красива, коли на неї дивиться людина вільна...” [2, с. 264].

Вас. Шевчук вдається до пейзажу й для того, щоб передати захоплення Т. Шевченка красою української природи, яка пробуджувала в нього високі естетичні почуття. Саме такі відчуття народжувалися в поета при згадці про рідний край: “Де б не ходив, де б не робив, ввижалася йому дорога, коні, що відміряють ногами шлях... Надворі тріщав мороз, вихрили білі віхоли, а він крізь них виразно бачив садки в цвіту, ошатні білі хати... Неначе там, на Україні його далекій, завжди була весна...” [2, с. 346], чи то, коли подорожував після заслання Україною: “яка це розкіш!.. Груді аж розпирає радість <...> пахне терпко зеленню, вуркоче ніжно горлиця, і крізь повіки видно м’яке, розмите сійво... То сходить сонце... Ласкаве, добре сонце його землі, його України милої!.. В сад увійшов... з розплющеними очима <...> Найпершими його зустріли вишні, що вже ледь-ледь займалися... Далі рядами йшли ще молоді, та вже з плодами яблуні. Маленькі, геть пухнасті, тендітні яблучка пахтіли зелом, всохлим недавно цвітом... груші ж, – чи грушенята, скорше, – нічим йому не пахли, мов берегли запас казкових пахощів на час урочий стиглості... А по межі – тополі вряд. Немов дівчата вийшли водить танок...” [2, с. 73].

Естетична функція краєвидів полягає в достовірному відображенні топосу України. Наприклад, села Прохорівки: “Внизу в садках та вербах білили хати, зліва чорнів велично і таємниче порослий густо вільхою старезний луг, а далі синьо-синьо, – залитий небом, сонцем, – лежав Дніпро з затоками та островами. На обрії за ним здіймалися гори й красуня Рось під ними сіяла в степ...” [2, с. 39-40], чи то київських краєвидів: “Сонце вже потемніло, збільшилось... Згортало крила променів, щоб опуститися кудись за гори київські. <...> Київ, гори взялися багровим тоном... Поділ покрила довга вечірня тінь; тут починались київські погідні, тихі ночі й щовечора текли на Гору, брали безкровним сонним штурмом... Від Оболоні поплив туман. Купчастий, світло-сизий, він заливав поволі річку, луки... Ставало свіжо й ніби аж якось моторошно. Здавалося, світ тонує у ньому, знищувався, щезав навіки... Київ теж пригасав. Подільські тіні скрадливо сягали вже Андріївської й Золотоверхої церков, дзвіниці Лаври, фортечних мурів...” [2, с. 121-122].

Спостерігаємо в романі тяжіння до контрастів (світла й темряви, яскравих і похмурів тонів, духовності й чуттєвості). Наприклад, різко окреслена протилежність двох річок. Так, “ця Нева, з якої тягне холодом, неначе з льоху... Вона весь час розбурхана, неначе хоче вирватися із кам'яного жолоба, яким її скували люди...” [2, с. 5] й Дніпро: “Хвилі з легким приємним шерхотом то підступали, то знов одкочувалися перевергаючи округлі мушлі равликів, шматки якогось дерева та рогозу... Ген далі вони були розлогіші й уже безмовні, сповнені снагою, міццю, силою, що не була впокорена спокійним днем... Над тим хитливим полем літали вільно чайки й стояло синє небо... Дніпро-Славутич!...” [2, с. 36].

Семантичну систему тексту роману динамізують, увиразнюють і збагачують тропи. Епітети є й постійними художніми означеннями (“тяжка, гірка неволя”, “заблудла, сердешна воля”, “болісні розчарування”, “трагічна марність зусиль”, “пуста надія”, “широкий шлях”, “терновий світ”, “проклятий край”, “пустельне небо”, “вседержавний солдатський страх”) і новими семантичними гранями, образотворчими відтінками, проєкціями людських взаємин, зовнішніх рис і емоційних станів персонажів: “прокинувся і гарячково став одягатися” [2, с. 12], “радісно було йому і сумно гортати гостинець (“Буквар” – *О.П.*) для неписьменних своїх братів” [2, с. 27], “шлях надійний та довгий” [2, с. 27], служба “немов дорожній зимовий холод у теплій добрій хаті” [2, с. 12], село “зморене і наболіле”, вітер “рвучкий холодний”, “земля страшна в неволі” [2, с. 26] тощо.

Епітети допомагають передати через слово, яке є носієм світла й кольору, колорит довкілля (“пречисте небо”, “білий цвіт ромашки”, “дрібнолистий терен”, “високе, чисте, залите сонцем небо”, “пахучий літній ранок”). Застосовано характерні для фольклору колористичні епітети, перш за все, чорний та сірий: “гори з червоних стали чорними” [2, с. 37], “уже скресала крига і нуртувала важка і чорна, як ніч, вода” [2, с. 319], “пустельне небо сіре” [2, с. 263], “камінно-сірий Санкт-Петербург” [2, с. 36], “гранітні сірі вулиці” [2, с. 294], “сіренький вхід” [2, с. 319], “ніч зсіріла” [2, с. 315].

Перенесенню властивостей і ознак історичного явища, предмета, аспекту буття, активних дій історичних осіб, психофізіологічних процесів чи станів за принципом уподібнення чи розподібнення служать метафори: “село спало тривожним сном невольника...” [2, с. 58], “густа п'ятьма стелилася понад Дніпром, виповнювала вербовий гай” [2, с. 37], “в п'ятьмі зітхав і схлипував Дніпро” [2, с. 39], “надворі вихрився сніг” [2, с. 10], “сонце вже потемніло, збільшилось... Згортало крила променів...” [2, с. 121], “радість химерно змішувалася з сумом” [2, с. 297].

Мова персонажів Вас. Шевчука активно насажена порівняннями: “мов пташка, билася воля” [2, с. 46], “немов живий, наморений, – зітхав Дніпро” [2, с. 38], “втома надходила хвилями, немов туман в осінній лузі” [2, с. 140], “п'ятьма вповзала важко, мов волохатий неквапний звір” [2, с. 141], у казарму Т. Шевченко йшов “наче пес до ланцюга” [2, с. 228] й “два роки жив як вовкулака” [2, с. 194], “людство беззахисне, мов деревце в пустелі” [2, с. 242] тощо. Тож, у художню палітру твору винахідливо й продуктивно вплетені тропи внаслідок суб'єктивно-авторського осмислення словотвірних можливостей, індивідуальної здатності письменника до образно-асоціативних новацій і комунікативних орієнтацій, до оригінальності семантичних перенесень.

Уривками пісень (“Та нема в світі гірш нікому, / Як сірому молодому...”, “Ой матінко, чорноморець / Вивів мене босую на морозець...”, “Тече річка невеличка / З вишневого саду”, “Дощик, дощик / Падає дрібненько”) створено відповідний настрій, передано тугу за рідним краєм. Радісні емоції від звістки про звільнення супроводжують пісні “Ой іде багач, ой іде дукач...”, “Ой зійди, зійди, ти зіронько вечірня!”.

Фразеологія, як ще одна з характерних рис прозової мови, у Вас. Шевчука – оригінальна. Знаходимо чимало афоризмів у романі. Прикладом фразеологічних сполучень є такі: “Де єсть добрі люди, там і правда буде, а де кривда буде, там добра не буде...” [2, с. 270], “Що написано пером, того не виволочеш і волом!” [2, с. 563], “Немає зла, щоб на добро не вийшло”, “Береженого, бог береже” [2, с. 7], “За чужими волами ходячи да чужі вози мажучи!” [2, с. 565], “За шкуру сала залили (жандарми)” [2, с. 8], “Устами та пити мед” [2, с. 13], “ворон воронові очей не виклює” [2, с. 26]. До афористичних конструкцій належать і такі рядки: “Душа людини вільна, допоки є у ній любов до того, що дороге, що варте муки” [2, с. 159], “Влада, що зневажає і нищить цвіт народу, не має права в своїй неістинності. Бо хто боїться правди, вже неживий” [2, с. 288], “Страх – зброя влади” [2, с. 318]. Саме в них закладені універсальні істини.

Пряме цитування українських пісень, прислів'їв, приказок у контексті роману створює колорит минулої епохи, синтезує літературні й фольклорні традиції, зближує реалістичний і романтичний спосіб осягнення світу.

Творча спадщина Т. Шевченка транспонована за допомогою цитування уривків автобіографії, щоденника, художніх творів (“Сон (У всякого своя доля)”, “Кавказ”, “Тризна”, “Неофіти”, “Не женися на багатій”, “Чи не покинуть нам небого...” тощо). У структурі роману вони виконують різні функції: інформаційну, доказову, порівняльну, естетичну, діалогічну, організаційно-обрамлювальну та ін. Введення в текст роману численних цитат збагачує його художній зміст.

Оригінально залучено до художнього життєпису матеріали наукових досліджень та монографій. Подано “гранки статті” М. Чернишевського про новий журнал “Основу”, статті про вихід у світ “Кобзаря”, (Л. Блюмера в газеті “Северная пчела”, М. Добролюбова в журналі “Современник”), рецензію Варсави в журналі “Отечественные записки” тощо.

Широко використаний епістолярій Т. Шевченка (листи самого поета, І. Аксакова, П. Куліша, М. Лазаревського, М. Максимовича, В. Репніної). Переважна більшість – це ділові листи.

Проникливо зображена смерть поета. Письменник вдається до монументального моделювання історичної постаті в найкритичніший момент. Невипадково у фіналі з'являється символічний образ дуба, який гине від бурі: “тріснув на кручі дуб й, розчахнутий, упав на чорні трави!.. <...> І раптом синя блискавка сянула в очі!.. Падаючи, почув квиління чайки, що завмирала в стихлій далечині...” [2, с. 574].

Отже, Вас. Шевчук зосередив увагу на реалістичному відтворенні біографічної правди про Т. Шевченка. У центрі історико-біографічного роману “Терновий світ” – образ поета зі своїм духовним світом, характером, що осмислюється в суспільно значущих діях, конкретних вчинках, напружених конфліктних ситуаціях, у біографічних епізодах. Автор відібрав найвагоміші, найвиразніші факти та події, що розкрили провідні риси характеру персонажа і створили довколишнє середовище, історичне тло.

Зображально-виражальному збагаченню образних планів і ефектів, орнаментальності тканини художнього тексту, естетичному й емоційно-оцінному насиченню продуктивно служать численні монологи, діалоги, пейзажні замальовки.

Авторську семантичну трансформацію, образну сутність слова, об'єктивно-творчу здатність письменника до оригінальності словесного мистецтва засвідчують винахідливо й продуктивно вплетені тропи – епітети, метафори, порівняння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич А. Украинская художественная Шевченкиана / Александр Галич // Радуга. – 1989. – № 3. – С. 137-145.

2. Шевчук Вас. Терновий світ: Роман / Василь Шевчук. – К.: Радянський письменник, 1986. – 575 с.
3. Дзюба І. Тарас Шевченко: Життя і творчість / Іван Дзюба. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 702 с.
4. Шевченко Т. Г. Біографія / В. С. Бородін, Є. П. Кирилюк, В. Л. Смілянська, Є. С. Шаблювський, В. Є. Шубравський / Відп. ред. Є. П. Кирилюк. – К.: Наукова думка, 1984. – 558 с.

УДК 821.161.2-311.3 (09)

ПРОВОКАЦІЙНИЙ ДИСКУРС ЯК ОСНОВА АВТОРСЬКОЇ ВЕРСІЇ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ У РОМАНІ Т. ЛИТОВЧЕНКА “ПОМСТИТИСЯ ІМПЕРАТОРУ”

Разживін В. М., к. філол. н., доцент

Донбаський державний педагогічний університет

Статтю присвячено дослідженню історичної прози. У ній зроблено спробу проаналізувати твір сучасного українського письменника Т. Литовченка “Помститися імператору” як роман-провокацію в контексті альтернативного історичного мислення.

Ключові слова: історична проза, роман, провокація, альтернативна історія, авторська версія.

Разживин В. Н. ПРОВОКАЦИОННЫЙ ДИСКУРС КАК ОСНОВА АВТОРСКОЙ ВЕРСИИ ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ В РОМАНЕ Т. ЛИТОВЧЕНКО “ОТОМСТИТЬ ИМПЕРАТОРУ” / Донбасский государственный педагогический университет, Украина.

Статья посвящена исследованию исторической прозы. В ней осуществлена попытка анализа сочинения современного украинского писателя Т. Литовченко “Отомстить императору” как романа-провокации в контексте альтернативного исторического мышления.

Ключевые слова: историческая проза, роман, провокация, альтернативная история, авторская версия.

Razhivin V. N. THE PROVOCATIVE DISCOURSE AS BASIC OF AUTHOR'S VERSION OF HISTORICAL EVENTS IN THE NOVEL “TAKE VERGEANCE ON EMPEROR” BY T. LITOVCHENKO / Donbass State Pedagogical University, Ukraine.

The article is devoted to the historical prose. The attempt of analysis of writing of Ukrainian writer T. Litovchenko “Take vengeance on emperor” as a novel-provocation in context of alternative historical thinking is realized.

Key words: historical prose, novel, provocation, alternative story, autor's version.

У вітчизняній літературі твори історичної тематики завжди посідали чільні позиції і за кількісними показниками, і за відгуками літературознавців-критиків, і за популярністю серед читачів. Відносно затишшя наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, здається, успішно минулося, й сьогодні можна говорити про відновлення частково втрачених позицій. Сучасна українська історична проза – явище багатоліке й різноманітне за своєю сутністю. Поряд із класичними історичними творами, закоріненими в архітектоніку вальтерскоттівського роману (за приклад може слугувати роман Юрія Сороки “Іван Богун”, у якому письменник звертається до моделювання образу відомого сподвижника Богдана Хмельницького) чи хронікально-документальними (повісті М. Андрусяка “Студені милі”, “Ув’язнена скрипка”, “Криваві роси сорокових”, “Грані болю”, “Брати грому” та книжка оповідань “Біла душа”, що інтерпретують тему українських національно-визвольних змагань 40-50-х років під проводом ОУН-УПА), все частіше фіксують появу нових, у яких спостерігаємо тенденцію до переосмислення традиції, намагання вийти за усталені рамки жанру. Зокрема, в цьому напрямку розвивається так звана історична альтернатива – література, що знаходиться на межі між історичним реалізмом та фантастикою. Альтернативна історія або історична альтернатива в літературі – це можливий сценарій історичного розвитку минулого та мистецький жанр, зокрема жанр наукової фантастики, що на основі історичних фактів вивчає можливі сценарії історичного розвитку